

TÜRKİYE’DE TÜRKÇÜLÜK HAREKETİNİN ORTAYA ÇIKMASI VE TÜRK OCAKLARI

Vecihi Fuat Sefa HEKİMOĞLU*

ÖZET

Türkiye’de Türkçülük hareketi 19. Asırda ortaya çıkmaya başlamış ve başta dil ve edebiyat konuları olmak üzere toplumsal hayatın her alanında gelişmeye başlamıştır. Bu akımın kurumsal niteliğin kazanması ve siyasal yaşama yön vermesi ise Türk Ocaklarının kurulmasıyla olmuştur. Osmanlı Türkiye’sinin geleceğini Türkçülükte gören Askerî Tıbbiyeli gençlerin öncülüğünde kurulan bu cemiyet, zamanla devletin ileri gelenlerinin de yer aldığı önemli bir okul haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşının sonunda İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesiyle faaliyetlerine ara vermek zorunda kalan Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilanından sonra yeni merkezi Ankara’da, 1931 yılında kapanarak yerini Halk Evlerine bırakana kadar, Türkiye’de Cumhuriyet değerlerinin topluma kazandırmak için faaliyetler yürütmüştür.

EMERGENCE OF MOVEMENT OF TURKISM IN TURKEY AND TURKISH HEARTS**ABSTRACT**

The Turkish nationalist movement in Turkey has begun to emerge in the 19th century and has begun to develop in all areas of social life, particularly in the areas of language and literature. This movement gained corporate identity and the direction of politics thanks to the establishment of Turkish Hearths. This society established under the leadership of the military medical students who see the future of Ottoman Empire in Turkish nationalism, has become an important school where state policymakers have been educated. At the end of the First World War, the Turkish Hearts, which had to interrupt their activities due to the occupation of Istanbul by the Allies, carried out activities to adopt the values of the Republic to society in Turkey until the new center was closed in Ankara in 1931 and left its place in the People’s Houses.

* Yrd. Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, , İ.İ.B.F. , Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

Türk Ocakları, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında, Türk ulusunun geleceğinin Türklük ve Türkçülükte olduğunu savunan dönemin aydınları tarafından 20 Haziran 1911 tarihinde kurulan bir cemiyettir. Bu yıllarda yönetimde bulunan İttihat ve Terakki Partisi devletin kurtarmayı ön planda tuttıkları için Osmanlıcı politikalar uygulamaktaydı. Ancak bu politikaların başarısız olması ve Türk olmayan öğrenciler arasında milliyetçilik hareketlerinin hız kazanması üzerine endişeye kapılan Askerî Tıbbiyeli Türk öğrenciler, millî varlığı tehlikede görerek, imparatorluktan çok Türkleri kurtarmanın gerekli olduğuna inanmış ve Türk Ocağı’nı kurmuştu¹. Başlangıçta Osmanlıcılığa bağlı kalan İttihat ve Terakki Cemiyeti kademeli bir şekilde Türk milliyetçiliğine bağlanmıştır. *Diyaneten Müslüman, heyet-i içtimaiyece Osmanlı, kavmiyetçe Türk olmak* düsturu onların Türkçülüğünün bir göstergesi gibidir. 1913 Kongresinde Türkçenin bütün okullarda *lingua franca* olarak öğretilmesi zorunluluğu bir dönüm noktası olarak sayılır. Meşrutiyet dönemi, Türklerin azınlıklar selinde boğulmama çabalarının tarihine dönüşmüştü. İttihatçıların Türkçülüğe kayışının ana sebeplerinden biri bu olmuştur.² Türk Ocaklarının kurulmasından ve faaliyetlerine başlamadan önce Türkçülük anlayışı, 19. Asır Türkiye’inde yeni filizlenmekte ve toplumsal hayatta gözlemlenmeye başlamıştı.

19. Asır Türkiye’inde Milliyetçilik

19. asırda, Türk milliyetçilerinin ilk düşündükleri, Osmanlı bayrağı altında maddi ve manevî açıdan çok zor şartlarda yaşamakta olan Türklerdi. Milli tarih o kadar unutulmuştu ki, milletin adı olan Türk ismi ortadan kalkmış ve yerine diplomatik bir unvandan başka bir şey olmayan Osmanlı sözü geçmişti.³ Ziya Gökalp’e göre o zamanlar zaten Türk unvanını kabul eden fazla bir kesim de yoktu. İstanbullular kendilerine “*şehirli*” namını veriyorlardı. Diğer şehirlerde yaşayanlar ise coğrafi yakınlıklarına göre Arnavut, Kürt, Laz, Arap diyorlardı. Türk kelimesini ayıplı unvanlar gibi kimse üzerine almıyordu. Türk Doğu Anadolu’da “*Kızılbaş*”, İstanbul’da ise kaba saba köylü anlamında idi.⁴

Osmanlı Türkleri arasında Türkçülük ilk olarak dilde sadeleşme olarak kendisini göstermiştir. İbrahim Şinasi ve Ziya Paşa gibi aydınlar konuşma ve yazı dili arasındaki ikiliği kaldırmaya çalışmışlar ve yazdıkları yazılarla Türkçenin sadeleşmesi yolunu açmışlardır. Dil ve edebiyat alanında başlayan Türkçülük, Batıdaki Türkoloji eserlerinden de etkilenerek diğer alanlara da yönelmiştir. Bu alanda kaleme alınmış eserlere birkaç örnek olarak aşağıdakiler gösterilebilir:

Süleyman Paşa, “*Tarih-i Alem*” 1876, Türk tarihçiliğinde İslamiyet öncesi Türklerle dair ilk eserdir

Ali Suavi, “*Türki*” ile “*Lisan ve Hatt-ı Türki*”, 1869, Türklerin kültürel başarılarını göstermek için yazılmıştır

Mizancı Murat, “*Tarih-i Umumu*” 1886, Türklerin İslamiyet öncesi tarihleri üzerinde durulmuştur.

Bursalı Mehmet Tahir, “*Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri*”, 1898, Türklerin Orta Çağ’da ve İslam devrinde ilmin gelişmesinde önemli rollerini belirtilmiştir.

1880 ve 1890’lı yıllarda Türkçülükleriyle tanınan şahısların hemen hepsi, tarih, dil ve edebiyat, kısacası ilim sahasında çalışmaktaydı. Bu yıllarda Türkçülüğü şiir ve edebiyat

¹ Yusuf Sarıncay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 133.

² Rıdvan Akın, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)**, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s.48.

³ Köprülüzade Mehmet Fuad, “*Türklük, İslamlık, Osmanlılık*”, **Türk Yurdu**, yıl 2, sayı 45, cilt 4, 25 Temmuz 1329- 7 Ağustos 1913, s. 695-696.

⁴ Ziya Gökalp, “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak V*”, **Türk Yurdu**, yıl 2, sayı, 46, cilt 4, 8 Ağustos 1320- 21 Ağustos 1913, s. 754-755.

alanında ortaya koyan en önemli isim Mehmet Emin Bey (Yurdakul) olmuştur.⁵ Türk-Yunan Savaşı sırasında “*Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur*” dizesiyle başlayan “*Cenge Giderken*” şiiri Mehmet Emin Bey’e büyük bir şöhret kazandırmıştır. 1900 yılında *Türkçe Şiirler* adlı eseri kaleme alan şair, mensubu olduğu milleti, Müslüman veya Osmanlı gibi belirsiz ve karmaşık isimlerle anmamıştır. Milletine gerçek adını vererek Türk demiştir.⁶

Mehmet Emin Bey’in eseri sadece Türkiye’de değil, Avrupa’da da Türkoloji üzerine çalışmalar yapan alimlerin dikkatini çekmiştir. O sıralarda Strazburg (Strasbourg) Üniversitesi profesörlerinden olan, P. Horn’un *Gesch d. Turkischen Moderne* (Çağdaş Türk Şair ve Edebiyatçıların Tarihi) adlı eserinin 58 ve 59. sayfalarında Mehmet Emin Bey hakkında şunlar yazılmıştır; “*Emin Bey ruhuyla Türk’tür; hisleri yeni olmakla beraber milliyetinden asla ayrılmak istemiyor. Osmanlılığın vatanı olan ‘Anadolu’dan Bir Ses’ adlı şiirinde büyük bir gururla Ben bir Türküm diye haykırıyor. Emin, bu manzumesiyle gerçekten bir halk ilahisi ortaya koymuştur. Bu ilahide de ‘Deutschland, Deutschland über alles’de olduğu gibi hükümdardan bahis yoktur. Emin Bey’in şiirlerinde daima tekrarlanan fikir: Türk’ün her şeyi güzeldir ve her şeyden güzeldir*”⁷

Türkçe Şiirler’in yayınlanmasının ardından en hararetle mektupla Emin Bey’i tebrik edenlerden biri de İsmail Bey Gaspıralı olmuştur. Türkçülüğün bu kıymetli emektarı, “Sevimli Kardeşim” diye başladığı mektubunda şunları yazmıştır; “*Şiirlerinizin dilinden başka, fikirleri de İstanbul’un mehtaptan, kara saçla mavi gözden ibaret şiirlerinin hepsinden üstündür. Cübbeleri kıyamet olan efendilerin, bastonları, ceketleri alamet olan şık beylerin usulüne muhalif sade ve kaba Türkçe kalem çekmek büyük cesarettir. Böyle bir edebi eserler vücuda getirmek, Türk alemine büyük hizmettir ki gönülden tebrik ederim. Türk alemine dediğim abartı sanılmasın. Çünkü şiirleriniz Edirne, Bursa, Ankara, Konya Türkleri anlayıp lezzetlenip okuyacakları gibi, Tiflis, Tebriz, Şirvan, Horasan, Türkistan, Kaşgar, Deşt-i Kıpçak, Sibiryâ, Kazan ve Kırım Türkleri de okuyacaklardır ki bu şerefe Nefî ve Nabi erişemediler.*”⁸

1908 devrimiyle meşrutiyet ikinci defa ilan edildikten sonra Türkler, diğer halklarla birlikte bir Osmanlı milleti oluşturmanın gayreti içine girmişlerdi. Bundan sonra farklılıklar ortadan kaldırılarak tek bir millet oluşturulacaktı. Türkler her ne kadar saf düşüncelerle bu ideali gerçekleştirmek için çaba sarf etseler de, Müslüman olmayan halklar asırlardan beri verdikleri mücadelenin sonunda meydana getirdikleri kendi milliyetlerinden vazgeçemediler. Türkler hatalarını görmekte gecikmediler. Osmanlıcılık onlara yalnız zarardı. İlk kucaklaşmaların heyecanıla teklif ettikleri toplumsal oluşumda Türkler önemsiz ikinciler arasına inecekti. Milliyet konusunda Müslüman olmayan halklar ile Türkler arasında oluşan farkın bir kuşağın kapatması mümkün görünmüyordu. Sonunda Türkler yoktan bir millet yaratamayacaklarını anladılar.⁹ Böylelikle Türkçülük ön plana çıkmaya başlamıştı.

Türkçülüğe ve Pantürkizm’e duyulan bu eğilime rağmen, İttihat ve Terakki’nin resmi söyleminde Osmanlıcılığın ve zaman, zaman İslamcılığın etkili oluşunun nedeni İttihatçıların Osmanlı Devleti içinde Türk ve Müslüman olmayan halkların ayrılıkçı eğilimlerini törpüleyerek Osmanlı Devleti’nin mevcut siyasal sınırlarını korumak istemelerinden kaynaklanmaktaydı. İttihat ve Terakki’nin resmi olmayan belgelerinde görülen Pantürkçü hedefler, 1912 yılında başlayıp 1913 yılında sonlanan Balkan Savaşları sonrasında giderek belirginleşir. Balkan Savaşları Osmanlıcılığın resmi düzeyde dahi sürdürülmesinin anlamsız olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹⁰

⁵Yusuf Akçura, “*Türklük*”, *Altın Armağan-2 Türk Yurdu’nun 2. yılının 24. Sayısına (48. Sayı) İlave*, İstanbul, 1913, s. 99.

⁶Yusuf Akçura, *age*, s. 107.

⁷Yusuf Akçura, *age*, s. 110.

⁸Yusuf Akçura, *age*, s. 111-112.

⁹Pavrus Risal, “*Türkler Bir Ruh-ı Milli Arıyorlar II*”, *Türk Yurdu*, yıl 1, sayı 22, cilt 2, 6 Eylül 1328- 19 Eylül 1912, s. 686.

¹⁰Nizam Önen, *İki Turan, Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 131.

İmparatorluk içinde Pantürkçü propaganda Birinci Dünya Savaşı daha başlamadan önceki yıllarda ya kendi rızalarıyla ya da siyasi sığınmacı olarak Türkiye’ye göçen sayısız Dış Türklerle önemli bir yayılma gösterdi.¹¹ Rusya göçmeni Türkçüler ile Osmanlı Türkçüleri arasında Pantürkçü düşünceler yönünden bazı farklar vardır. Rusya göçmeni Türkçülerin temel gayelerinden biri, Rusya Türklerinin Rusya’nın baskısı karşısında varlıklarını devam ettirmelerini hatta giderek bağımsızlıklarını sağlamaya dönük bir hareketin doğmasını sağlamaktı. Osmanlı Türkçülerinin temel amacı ise Osmanlı İmparatorluğu’nu kurtarmaktı. Bununla birlikte Rusya göçmeni Türkçüler, özellikle Yusuf Akçura, merkezine Osmanlı Devletini yerleştirerek Pantürkçülüğü, Osmanlı Türkçülerinin amaçlarına da hizmet eder hale getirmiştir.¹²

Türkçülük Fikrinin Toplumsal Hayattaki Görünümü

Türkiye’de Türk milliyetçiliğinin öncü kuruluşu *Türk Derneği* olmuştur (1908).¹³ Bu derneği Türkiye’nin namılı Türkçülerinden Necip Asım, Veled Çelebi ve Yusuf Akçura kurmuşlardır. İlk karar toplantısından sonra gazetelerde bir ilan yayınlanmış, ikinci toplantıda da şu kişiler bulunmuştu: Emrullah Efendi, Ahmet Mithat Efendi, Necip Asım, Veled Çelebi, Bursalı Mehmet Tahir, Tarihçi Mehmet Arif, Akyığıtoğlu Musa, Yusuf Akçura, Fuat Raif, Rıza Tevfik, Ferit ve Agop Boyacıyan. Bu isimler de açık bir şekilde göstermektedir ki dernek Türkçülük için değil, Türkoloji için kurulmuştur.¹⁴

Derneğin açıkça ilan edilen amacı akademik olduğuna göre, derneğe Türk olmayanlar da girebiliyordu. Kurucuları arasında Agop Boyacıyan adında bir Ermeni de vardı. Ayrıca birkaç yabancı akademisyen de derneğe katıldı. Bu arada Macaristan’da Budapeşte şubesi oluşturuldu. Derneğin ancak yedi sayı çıkarabilen dergisinde yer alan konular şunları içeriyordu; Türk ve Türki diller, Kazan Türkleri Atasözleri, Türkmen El Sanatları, Tatar Edebiyat Tarihi ve Türk antik eserlerinin ortaya çıkarılması.

İstanbul’da Türk Derneği’nin faaliyetlerine paralel olarak İttihat ve Terakki hareketinin merkezi sayılan Selanik’te çıkmaya başlayan *Genç Kalemler* dergisi, dilde Türkçülük akımına yeni bir hız vererek milliyetçi ideolojinin oluşması bakımından çok önemli bir gelişmeye öncülük etmiştir. Genç Kalemler dergisinin temel amacı, “yazı dilini sadeleştirmek ve halk diline yaklaştırmaktır”. Bu amacı “*Yeni Lisan*” olarak savunan Genç Kalemler Hareketinin öncülüğünü ve birleştiriciliğini Ali Canip ve Ömer Seyfettin yapmıştır. Bu sırada Diyarbakır’dan gelerek İttihat ve Terakki’nin Genel Merkezine seçilen Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki Kulübü veya İttihat ve Terakki Mektebinde gençlere gece dersleri vermekteydi. Bu şekilde Ziya Gökalp’ın çevresinde “*Yeni Hayat*” kadrosu oluşmuştur.¹⁵

Genç Kalemler hareketine paralel ve yakından bağlantılı bir örgüt de Enver Paşa’nın bizzat kendi himayesi altında bulundurduğu *İzci Derneği* idi. Bir İngiliz istihbarat raporu İzci Derneklerini şöyle tanımlamaktadır:

“*Bu örgüt üyeleri nihai olarak küçük rütbeli subay olarak askerliğe hazırlanmak üzere askeri eğitim alıyorlardı. Rozetleri, izci adları ve sıfatları tümüyle Türk ve İslam öncesine aitti. Ali ve Mehmet, Aksungur ve Timurtaş oluyordu. Türklerin efsanevi atası Oğuz’u doğuran Bozkurt, İslami yasaklara rağmen, Başbuğları tarafından yol gösterilen ve Ortabeyler ve Oymakbeylerinin hizaya soktuğu İzcilerin ölçüleri olarak kabul ediliyordu. Dua edenlerden Allah değil Tanrı demeleri isteniyor ve onlara tüm Turanlıları kardeş kabul etmeleri öğretiliyordu. Halife ya da Padişahı değil Türklerin Hakanını alkışlıyorlardı.*”¹⁶ Bu dernek ve

¹¹ Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 54-55.

¹² Nizam Önen, *age*, s. 107.

¹³ Rıdvan Akin, *age*, s. 52.

¹⁴ Hüseyin Namık Orkun, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara, 1977, s. 95-96.

¹⁵ Yusuf Sarımay, *age*, s. 113.

¹⁶ Jacob M. Landau, *age*, s. 65.

örgütler, Türkiye’de Türkçülük hareketinin teşkilatlanmasında ilk adımlar olmuştu. Bu konuda asıl gelişme Türk Ocaklarının kurulmasıyla gerçekleşmiştir.

Türk Ocaklarının Kurulması

Türk Ocaklarının kurulmasına ön ayak olan teşkilat, 1911 Ağustos’unda İstanbul’da açılan *Türk Yurdu* adındaki dernekti. Türk Yurdu ya da *Türk Talebe Yurdu* aynı zamanda esas olarak İsviçre, Fransa ve Almanya’da bulunan Türk öğrencilerce kurulmuş bir öğrenci derneğinin adıydı.¹⁷ Derneğin amacı, Türklerin kültürel düzeyini yükseltmek olarak belirlenmekte, ancak daha az önemli olmayan hedefi ise daha önce Türk Derneği’nin başaramadığı milliyetçi ve Pantürkçülerin ortak güçlerini ustalıkla bir araya getirecek bir toplantı zemini oluşturmaktı. Türk Yurdu Nizamnamesine göre cemiyet, Türk çocuklarına özel bir pansiyon açacak ve “Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, gelir ve girişim sahibi olmalarına hizmet etmek üzere bir dergi çıkaracaktır”. Bu şekilde daha sonra Türk Ocaklarının yayın organı olacak olan Türk Yurdu Dergisi çıkarılması kararı alınmıştır. Türk Yurdu’nun kurucuları şunlardır: Mehmet Emin Bey, Ahmet Hikmet Bey, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Doktor Akil Muhtar bey ve Yusuf Akçura.¹⁸ Türk Yurdu dergisinin kuruluşu, Türkçülük cereyanının yükselişe geçişinde en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Mehmet Emin Yurdakul, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Hüseyinzade Ali Turan, Akil Muhtar, Yusuf Akçura gibi simalar bu girişimin arkasında bulunmaktaydı. Türk aydınları arasında, bir siyasî fikir dergisi olarak bir döneme damgasını vuracak olan Türk Yurdu 7 Aralık 1911 tarihi itibarıyla Yusuf Akçura’nın yayın sorumluluğunda, on beş günlük bir yayın organı olarak çıkmaya başlamıştır.¹⁹

Türk Yurdu cemiyeti, Türk Ocaklarının kuruluş hazırlıklarının yapıldığı bir sırada ortaya çıktığı için, cemiyet olarak fazla bir varlık gösterememiş, kurucuları daha sonra Türk Ocakları içinde yer almıştır. Ancak cemiyetin en büyük hizmeti daha sonra Türk Ocaklarının yayın organı haline gelecek olan *Türk Yurdu Dergisi*’ni çıkarmasıdır. Türk Yurdu dergisinin imtiyazı Mehmet Emin’in üzerine alınmasına rağmen, kısa bir süre sonra O’nun Erzurum Valiliğine tayin edilmesi üzerine, derginin imtiyaz ve müdürlüğü Yusuf Akçura’ya devrolunmuştur. İlk çıkış sermayesi Orenburglu Mahmutbay Hasanov tarafından sağlanan “*Türklerin faydasına çalışır*” üst başlığı ile ilk sayısı 30 Kasım 1911’de yayınlanan Türk Yurdu Dergisi amacını şöyle açıklamaktadır:

“Türklüğe hizmet etmek, Türklere fayda dokundurmak istiyoruz. Maksudumuz işte budur... Tanrı yardımcımız olsun”²⁰

Türk Ocakları’nın kuruluş çalışmaları, Türkçülüğün yaygınlık kazandığı en uygun ortam olan Askerî Tıbbiyede başlamıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Her şeyden önce bu okulun modern eğitim yapması nedeniyle öğrencilerin müspet ilim zihniyetiyle yetişmesi sonucu karşılaşılan siyasî ve sosyal meselelere, rahatlıkla teşhis koyabilmekteydiler.²¹ Ocağın kurulması sırasında Askerî Tıbbiyeliler bir beyanname hazırlamışlardır. “190 Tıbbiyeli Türk Evladı” adına kaleme alınan bu beyanname, Türk milletinin hayati tehlike yaşadığını, buna kendilerinden öncekiler gibi kayıtsız kalmayacaklarını bildiren Tıbbiyeliler, hayatın sonsuz bir mücadele olduğu ve bu mücadelede başarının en büyük şartının eğitim ve okulların galebesi olduğunu ifade ederek, ziraat, ticaret ve sanayi ile kazanılmış bir sosyal hakimiyeti, kuru bir siyasî hakimiyete tercih ettiklerini beyan etmişlerdir. Tıbbiyeliler, “müstakbel neslimiz miskinliği günah, çalışmayı ibadet bilsin” diyorlardı. Ayrıca amaçlarının gerçekleşmesi için de

¹⁷ Jacob M. Landau, *age*, s. 62.

¹⁸ Jacob M. Landau, *age*, s. 63.

¹⁹ Rıdvan Akın, *age*, s. 56-57.

²⁰ Yusuf Sarımay, *age*, s. 124-125.

²¹ Yusuf Sarımay, *age*, s. 134-135.

her türlü parti ihtilaflarının üstünde, her türlü siyaset dağdağlarının haricinde yeni bir cereyan meydana getirebilmenin lüzumunu vurgulamışlardı.²²

20 Haziran 1911’de Ahmet Ağaoğlu’nun evinde ikinci bir toplantı daha yapılır. Bu toplantıya Tıbbiyeli 231 öğrenci adına katılan Hüseyin Fikret ve Remzi Osman Beylerin yanı sıra Tıbbiyelilerin davetine uyan Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent, Fuat Sabit ve Ahmet Ağaoğlu da katılmıştır. Toplantıya İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İstanbul milletvekili Ahmet Nesimi Bey başkanlık etmiştir. Toplantıda Fuat Sabit’in teklifi üzerine kurulacak cemiyete *Türk Ocağı* ismi verilmiştir. Ayrıca toplantıda, Ocağın ilk nizamname müsveddesi de kaleme alınmıştır. Bu toplantıda fiilen kuruluşu gerçekleştirilen Türk Ocağı’nın Murahhas Heyet olarak seçilen öğrenci temsilcilerinin yanı sıra; Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Ahmet Ağaoğlu ve Fuat Sabit kurucular olarak belirlenmiştir. Geçici idare heyetine de Mehmet Emin (Reis), Yusuf Akçura (II. Reis), Mehmet Ali Tevfik (Katip), Fuat Sabit (Veznedar) olarak seçilmiştir.²³

Türk Ocakları, İttihat ve Terakki’nin merkezinde Ziya Gökalp’ın da katıldığı bir toplantı daha yapıldıktan sonra 25 Mart 1912’de resmen kurulmuştur. Resmen kurulan Türk Ocakları’nın ilk yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur; Ahmet Ferit Tek (Reis), Yusuf Akçura (II. Reis), Mehmet Ali Tevfik (Genel Sekreter), Fuat Sabit (Veznedar).²⁴

Türk Ocağı, iki akımın birleşmesinden doğmuştur. Bir yanda, *Jön Türk rejiminin başarısızlıklarından, Jön Türklerin Osmanlı Devleti’ni dış güçlerin baskısına karşı korumada gösterdikleri yetersizlikten hayal kırıklığına uğramış, Türk olmayan öğrenciler arasında milliyetçiliğin gelişmesinden kaygılanan İstanbul’daki üniversite öğrencileri, özellikle de askeri tıbbiyeliler arasında düşünce hareketi* vardı. Bir grup Tıbbiye öğrencisi, “Türk dilinin ve ırkının mükemmelleştirilmesi için, Türk halkına ulusal bir eğitim vermeye, onun bilimsel ve toplumsal düzeyini yükseltmeye çalışmayı” amaç edinmiş bir kültür derneği kurar. İkinci akım, Türk aydın tabakasının bir bölümündeki bilinçlenmenin ürünüdür. Bu kesim de *Jön Türklerin izlediği politikanın iflas ettiğine ve Osmanlı Devleti’ni kurtarmak için Türk unsuruna dayanmak gerektiğine inanmaktadır*. Dolayısıyla, Türk Ocağı Hamdullah Suphi Tanrıöver’in ifadesiyle Türk gençliği ile aydınları içindeki bir savunma refleksinden doğmuştur. Türk Ocağı “bir tür üniversite”, “bir ulusal kültür ocağı”ydı. Mütevazı bir başlangıcın ardından dernek, ağır, ağır gelişti. İstanbul Ocağı büyürken, taşrada da yirmi kadar şube açıldı.²⁵

Türk Ocağı’na memleketin tanınmış şahsiyetleri sadece manevi olarak değil maddi yardımlarda da bulunmuşlardır. Talat Paşa ve Cemal Paşa Türk Ocağı’na para yardımlarında bulunduğu gibi bir defa Enver Paşa da para vermiştir. Ziya Gökalp de Ocağına devam eder ve fikirlerini gençlere telkin ederdi. Gittikçe büyüyen Türk Ocağı sadece İstanbul’da değil Anadolu’nun çeşitli yerlerinde de şubeler açmaya başlamıştır.²⁶ Türk Ocaklarının ilk yürütme kurulu, 24 Temmuz 1911 tarihinde toplandığında 1.200 civarında üyesi bulunduğu ilan edilmişti. Beş yıl sonra üye sayısının 2.550’ye çıktığını, taşradaki merkez sayısının 35 olduğu gözlemlenmiştir. Bu süre içinde 1.250 ciltlik bir kütüphane ile gelen telgraf ve slaytların konulduğu bir arşiv kurulmuş, Ufa ve Orenburg gibi merkezlerden konuklar davet edilmiştir.²⁷

Türk Ocağı’nın kuruluşunun ardından maddi sıkıntılar gibi çeşitli sebeplerden dolayı Ocak’tan ayrılmalar gerçekleşmişti. Bu sebeplerden dolayı yeni bir yönetim kurulu için zaruri olan kongre, 18 Mayıs 1913’te yapılır ve Hamdullah Suphi büyük bir çoğunluğun oyunu alarak başkan seçilir.²⁸

²² Yusuf Sarımay, *age*, s. 138.

²³ Yusuf Sarımay, *age*, s. 140.

²⁴ Yusuf Sarımay, *age*, s. 141.

²⁵ François Geogon, **Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 40.

²⁶ Hüseyin Namık Orkun, *age*, s. 102-103.

²⁷ Rıdvan Akın, *age*, s. 54.

²⁸ Yusuf Sarımay, *age*, s. 144.

Türk Ocakları'nın en önemli faaliyetlerinden birisi, düzenli olarak yürütülen konferanslarıdır. Meşrutiyetten sonra ülkede tesis etmiş ilk konferansçı cemiyet özelliği de kazanan Türk Ocakları'nda 1918 kongresine kadar 500'ü aşkın konferans verildiği bilinmektedir. Bu konferansları verenler arasında Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Bursalı Mehmet Tahir, Halide Edip Adıvar, gibi devrin ilim ve fikir adamları ile edebiyatçıları bulunmaktadır. Türk büyükleri, eğitim, dil, edebiyat, siyasi hatıralar, milliyet, kadın, sıhhi meseleler, hukuki ve iktisadi konular, dünyadaki Türk bölgelerinin durumları gibi, hemen, hemen hepsinin konularını milli meseleler teşkil etmiştir.²⁹

İstanbul Türk Ocağı'nda düzenlenen seri konferansların yanı sıra, Ocaklı bazı aydınlar, İstanbul dışında da konferanslar vermişlerdir. Bunların içinde en önemlileri, Çanakkale ve İzmir'de yapılanlardır. 1915'de Enver Paşa'nın isteği üzerine Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Ağaoğlu, Enis Behiç Koryürek, İbrahim Alaaddin Gövsa ve Ali Canip Yöntem'den oluşan bir grup, Çanakkale'de savaşan askerleri ziyaret etmişler, onlara moral verici konuşmalar yapmışlardır. Gene Ocaklı aydınlardan Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Fuat Köprülü, Ali Canip Yöntem, Aka Gündüz ve Kazım Nabi Duru, 22 Haziran 1913'te İzmir Türk Ocağı'nın davetlisi olarak gittikleri İzmir'de, çeşitli konularda konferanslar vermişlerdir.³⁰

Türk Ocağı konferansların ve temsillerin yanı sıra Ocak sinemasında her öğleden sonra kadınlara, gece ise erkeklere film göstermekte ve müzik programları da düzenlenmekteydi. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yaptığı gibi, gece dersleri de düzenlenmekteydi. Bu derslerde daha çok Türkleri bir meslek sahibi yapmaya yönelik, okuma yazma, yabancı dil, banka memurluğu, tüccar katipliği ve çeşitli zanaat dallarında kurslar şeklinde eğitim verilmekteydi. Yine bu derslerde Darülfünun hocaları tarafından Türk, İslam, Osmanlı, edebiyat, güzel sanatlar ve hukuk tarihiyle ilgili haberler verilmekteydi.³¹

Türk Ocakları tarafından kurulan derneklerin önemlilerinden birisi de üyelerinin bir kısmı tarafından 25 Kasım 1918'de kurulan Köycüler Cemiyeti'dir. Köycülük Hareketi, Türk Ocakları içindeki *Halka Doğru* gitmek Anadolu'ya çağdaş uygarlığı götürmek anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen dönemde, Rus narodnik hareketi ve Balkanlar'daki popülizm ve köycülükten esinlenen Osmanlı halkçıları, Türk Yurdu'nun yanı sıra *Halka Doğru* dergileriyle de bu görüşü yaymaya çalışmışlardır. Köycüler hareketinin başkanı Halide Edip olmasına rağmen gerçekte bu işi Reşit Galip yürütmüştür.³²

Pantürkizm, Türk Ocağına iki yoldan girmiştir. *Birinci taşıyıcı, sadece Anadolu ve Rumeli'de değil, bir Türk nüfusuna sahip diğer ülkelerde de şubeler açmayı düşünen Tıbbiyelileridir.* Ocak kurucuları arasında yer alan *Azeri Hüseyinzade Ali ve Ahmet Ağaoğlu veya Tatar Yusuf Akçura gibi bazı Rusya asıllı Türk aydınları* ise bu düşüncenin ikinci taşıyıcısı olmuştur. Onlar Türkiye'ye beraberlerinde Türk halkları arasında belli bir birlik anlayışını getirmişlerdir. Bu anlayışın oluşmasında, Rusya Türkleriyle yaşadıkları deneyler, Gaspıralı ve Tercüman'ın etkisi belirleyici olmuştur. Rusya'dan gelen bu göçmenler de Ziya Gökalp, Halide Edip, Ömer Seyfettin, Tekin Alp ve Hamdullah Suphi gibi Türk aydınlarını etkilemiştir. Bu sayılan isimlerin hepsi, üyesi oldukları Türk Ocağı'nın tüm Türk dünyası için bir okul olması gerektiğini düşünüyorlardı. Ama bütün örgüt yöneticileri, daha Türk Ocağı'nın kuruluşunda gözlemlenen bu Pantürkist yöneliş konusunda aynı fikirde değildi. Anadolu direniş hareketi başlamadan çok daha önce, Ocak bünyesinde etkinlik alanının Anadolu'yla sınırlanmasını isteyen sesler yükselmişti. Örneğin Ocağın ilk yöneticilerinden olan Ahmet Ferit 1914'te, Türk Ocağı'nın kendini "Habsburg İmparatorluğu'nun Almanları gibi, Osmanlı saltanatının asıl dayanağı olan" Anadolu Türklerine hasretmesi, etkinlik alanını "Halep-Kerkük etnik sınırının"

²⁹ Yusuf Sarımay, *age*, s. 163.

³⁰ Yusuf Sarımay, *age*, s. 165.

³¹ Yusuf Sarımay, *age*, s. 168-169.

³² Füsün Üstel, *age*, s. 112.

kuzeyindeki bölgeyle, Türk ülkesinin sınırlarını belirleyen “dört köşe burcu, Edirne, Rize, Rodos ve Süleymaniye”nin oluşturduğu dörtgenle sınırlaması gerektiğini yazıyordu. Ocağın maceracılıktan ve özellikle de gerçekleşmesi olanaksız Turan düşünden uzak durmasını itiyordu. 1918’deki Türk Ocağı Kongresi’nde Ocağın etkinlik alanının bilhassa Türkiye olarak saptamanın yerinde olup olmadığı konusunda canlı bir tartışma yaşandı. Bu formül, Turancıları hayalperestlik ve maceracılıkla suçlayan Halide Edip’in şahsında en ateşli savunucunu buldu. Halide Edip, ulusal enerjilerin harekete geçebileceği tek eylem alanının Anadolu olduğu üstünde durdu. Yine de bu önerge kongre üyelerinin çoğunluğu tarafından reddedildi. Çünkü böyle bir kararın dışarıdaki Türk kardeşleri arasında bir terk edilmişlik duygusu yaratmasından endişe ediliyordu.³³

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşından mağlup olarak çıkışını belgeleyen Mondros Ateşkesinin imzalanması üzerine, milli varlığı tehlikede gören Türk Ocakları mensupları, mütareke yıllarında, gerek işgalci kuvvetlere karşı, gerekse milli bir politika takip etmekten aciz kalan Osmanlı hükümetine karşı tavır alarak faaliyetlerini daha çok siyasi alana kaydirmişler. Özellikle İzmir’in işgali üzerine, İstanbul’da yapılan Fatih ve Sultanahmet mitinglerinin organizesinde önemli rol oynayan Türk Ocaklarının, başta Halide Edip olmak üzere Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin Yurdakul ve Hüseyin Ragıp Baydur gibi mensupları da bu mitinglerde halkı mücadeleye davet eden sürükleyici konuşmalar yapmışlardır. Ayrıca, işgaller karşısında Türklüğün haklı davasını dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla kurulan Milli Kongre Cemiyeti’nin oluşmasında da yardımcı olmuştur.³⁴

Türk Ocaklarının, özellikle İstanbul’daki canlı faaliyetlerine karşılık, İngilizler de milli direnmenin ana kaynaklarından biri olarak gördükleri Ocak ile ilgilenmeye başlamışlardır. Nitekim İstanbul’da ilk işgal edilen yerlerden birisi de Şubat 1920’de Beyazıt’taki Türk Ocağı binası olmuştur. Ocaklılar genel merkez binasını İstanbul’un Binbirdirek semtinde tekrar açmıştır ancak burası da 9 Mart 1920’de işgal edilmiştir.³⁵ Zaten İzmir ve Bursa gibi merkezlerdeki şubeler Yunanlılar tarafından kapatılmıştı. Bu sebeple Türk Ocakları, bu işgal olaylarına paralel olarak faaliyetlerine son vermiştir.

Sonuç

Türk Ocaklarının mensupları, tüm Türkleri tek çatı altında bir araya getirecek Turan devletinin kurulmasının mümkün olduğunu düşünüyorlardı. Mustafa Kemal ise, 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde meydana gelen bir tartışma üzerine Turancılığı hayalcilik olarak niteler. Mustafa Kemal 1923 yılında Eskişehir’de yaptığı bir konuşmasında bir kez daha Turancılığı reddetmiştir.³⁶ Mustafa Kemal, milliyetçilik anlayışını 15 Ocak 1923’te şöyle dile getirir: “*Takip olunması makul olan siyaset milletin doğal kabiliyet ve ihtiyacına uygun olanıdır. Bizim için İslam birliğinin de, Turancılığın da mantıklı bir siyaset olmadığı inancındayım.*”³⁷ Mustafa Kemal Paşa’nın bu tavrı elbette, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Türklerle ilgilenmediği anlamına gelmez. Paşa, dış Türkler davasını öncelikle bir kültür meselesi olarak ele almakta, onların davalarıyla şartların ve imkanların elverdiği ölçüde ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³⁸

20. asrın başında Türkiye’de Pantürkizmin savunulduğu en önemli organ olan Türk Ocakları, İngiliz ve Yunan işgalleri sonucu 1920 yılının başlarında faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştı. Türk Ocağı bünyesinde faaliyetlerde bulunan aydınlar bu dönem zarfında

³³ François Geogon, **age**, s. 61.

³⁴ Yusuf Sarımay, **age**, s. 252.

³⁵ Yusuf Sarımay, **age**, s. 256.

³⁶ Nizam Önen, **age**, s. 179-180.

³⁷ Füsün Üstel, “*Türk Ocakları ve Dış Türkler*”, **Unutkan Tarih, Sovyet Sonrası Türk Dilli Alan**, (Hazırlayan Semih Vaner), Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s. 58.

³⁸ Yusuf Sarımay, **age**, s. 262.

Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğindeki Ulusal Kurtuluş mücadelesinde yerlerini almışlardı. Cumhuriyetin ilanından hemen önceki dönemde, Türk Ocakları'nın belli başlı Anadolu kentlerinde çok hızlı bir biçimde örgütlediği görülmektedir. Bu yıllarda Türk Yurdu yayınlanmamaktadır ancak İstanbul'da çıkan *Yeni Mecmua*, Adana'da çıkan *Altın Yurd* ve Sinop'taki *Türk Bahçesi* gibi dergiler Ocağın şubelerinin etkinlikleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu dönemde Türk Ocaklarının etkinlik alanı, Ziya Gökalp'in savunduğu Türk kültürünün gelişmesi ve yayılması ile sınırlı tutan geleneksel yaklaşım ile Reşit Galip'in sözcülüğünü yaptığı daha çok halkçılığa önem veren yaklaşım arasında tartışma konusu olmuştur.³⁹

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki ulusal kurtuluş savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra, Türk Ocakları merkezini İstanbul'dan Ankara'ya taşımış ve Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni ortamda çalışmalarına tekrar başlamıştır. Türk Ocaklarının yeni örgütlenmesi Nisan 1924'de yapılan kurultayda oluşturuldu ve burada Ocağın yeni yasası kabul edildi. Yasanın ikinci maddesi Ocakların etkinlik yürüteceği coğrafi alanı, bütün Türkler arasında diye belirler, ulusal bilincin güçlendirilmesini Türk kültürünün meydana çıkarılmasını, uygarlığın ve sağlık bilgisinin ilettilmesini ve ulusal bir ekonominin geliştirilmesini amaç olarak benimser. Üçüncü madde, örgütün siyasi sorunlara yaklaşımını belirler: "Ocak, parti siyaseti ile uğraşmaz. Hiçbir Ocaklı ocağı, siyasi emellerine alet edemez"⁴⁰ denilmiştir. Yeni dönemde Türk Ocakları Pantürkist politikalarından vazgeçmiş, Misak-ı Milli sınırları dahilindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesine hizmet etmeye ve Atatürk ilke ve inkılaplarının halkın benimsemesi hususunda çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda yaşanan olaylar, inkılapların halk tarafından tam olarak benimsenmediğini göstermekteydi. Nitekim, Atatürk ülkede yaşanan problemleri yerinde görmek ve tedbir almak amacıyla 1930 sonlarında çıktığı ülke gezisinde bir çok yerde Türk Ocaklarına da uğramış, onların durumları ile yakından ilgilenmiştir. Atatürk'ün bu gezi sırasında Türk Ocaklarını, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içine alarak, doğrudan partiye bağlı yeni bir kuruluş olarak Halk Evleri'ni kurmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. 1931 yılına gelindiğinde Türk Ocakları tüm mal varlığı ile birlikte CHP'ye bağlanmış, onun yürütmakta olduğu çalışmaları ise Halk Evleri üstlenmiştir.

³⁹ Füsün Üstel, **agm**, s. 57.

⁴⁰ François Geogon, **age**, s. 41.

KAYNAKLAR

1. François Geogon, **Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
2. Füsun Üstel, “*Türk Ocakları ve Dış Türkler*”, **Unutkan Tarih, Sovyet Sonrası Türk Dilli Alan**, (Hazırlayan Semih Vaner), Metis Yayınları, İstanbul, 1997.
3. Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, Kömen Yayınları, Ankara, 1977.
4. Jacob M. Landau, **Pantürkizm**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.
5. Köprülüzade Mehmet Fuad, “*Türklük, İslamlık, Osmanlılık*”, **Türk Yurdu**, yıl 2, sayı 45, cilt 4, 25 Temmuz 1329- 7 Ağustos 1913.
6. Nizam Önen, **İki Turan, Macaristan ve Türkiye’de Turancılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
7. Rıdvan Akın, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)**, Der Yayınları, İstanbul, 2002.
8. Yusuf Akçura, “*Türklük*”, **Altın Armağan-2 Türk Yurdu’nun 2. yılının 24. Sayısına (48. Sayı) İlave**, İstanbul, 1913.
9. Yusuf Sarıncay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
10. Ziya Gökalp, “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak V*”, **Türk Yurdu**, yıl 2, sayı, 46, cilt 4, 8 Ağustos 1320- 21 Ağustos 1913.